

Pollmann Ferenc:

MAGYAROK ALBÁNIÁBAN

ÖSSZEFOGLALÓ: Kereken száz esztendővel ezelőtt, 1916 tavaszán az akkor már bő másfél éve folyó első világháború elérte a Balkán-félsziget nyugati peremén található Albániát, az akkori Európa egyik legkevésbé ismert régióját is. Miután a Monarchia még januárban egy gyors hadjáratban legyőzte és elfoglalta Montenegrót, a támadás folytatásaként osztrák–magyar egységek szállták meg Albánia északi kétharmadát, míg az ország déli egyharmada már 1914 vége óta olasz uralom alatt állt. Így az Adriai-tenger és az Ohridi-tó között egy újabb osztrák–magyar–olasz front jött létre. Ennek eseményeiről jóval kevesebb szó esik a hadtörténeti munkákban, mint az Isonzónál, illetve Dél-Tirolban folytatott harcokról.

KULCSSZAVAK: Hunyadi János, Szkander bég, Apponyi Geraldine, Nopcsa Ferenc, Sréter István

Az Albániát megszálló monarchiabeli csapatokban sok ezer magyar katona is harcolt: ottani szerepvállalásukkal ők nyitottak új fejezetet az albán és a magyar nemzet közös történelmében, amely még első Árpád-házi királyainkkal kezdődött. Az első ismert kapcsolatfelvétellel valószínűleg 1018-ban (más forrás szerint 1015-ben) került sor, amikor I. (Szent) István a bizánci uralkodóval, II. Bazileossal szövetségben győztes hadjáratot folytatott a bolgárok ellen, és ennek során eljutott a történeti Albániáig (Ohrid). Ennél lényegesen jelentősebb volt azonban, hogy a törökellenes küzdelmek során, a 15. század közepén a híres törökverő, Hunyadi János együtt harcolt az albánok nemzeti hőségének számító Szkander béggel (eredeti nevén Gjergj Kastrioti), ami mindmáig a két nép barátságának legfőbb forrása. Az oszmánok ellen küzdő két kiváló hadvezér 1443-ban Nišnél még egymás ellen harcolt, ám Hunyadi győzelmének hatására Szkander bég, akit gyermekkorától a szultáni udvarban neveltek, szakított a törökökkel, és saját népe szabadságküzdelmének élére állt. Kruja várát a hódítókkal szembeni ellenállás központjává tette, és negyedszázadon át dacolt a túlerővel támadó szultáni seregekkel. Hunyadi és Szkander bég stratégiai szövetsége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a balkáni török terjeszkedés lelassult, bár a legfontosabb célt, az oszmánok kiszorítását Európából, nem sikerült elérni. A két hadvezér Niš után öt évvel, a második rigómezei csatában (1448) újra találkozhatott volna egymással – ezúttal már természetesen nem ellenfélként, hanem azonos táborban. A törököknek azonban sikerült megakadályozni, hogy az albánok csatlakozzanak a keresztény sereghez, ami nagyban hozzájárult Hunyadi vereségéhez.

Szkander bég halála (1468) után a hódítóknak még sok nehézséget okozott az albán ellenállás felszámolása. 1505-től több mint négyszáz évig tartó oszmán uralom következett, amely csak a független Albánia 1912 novemberében történt kikiáltásával ért véget. A hosszú hódoltság a közös magyar–albán múlt másik fontos forrását jelenti, bár az kétségtelen, hogy az albánok számára az idegen uralom korántsem járt olyan súlyos elnyomással, mint Magyarország esetében.

A 17. század végén azután hazánk megszabadult a törököktől, és a Habsburgok birodalmának részévé lett. A dunai monarchia figyelme a balkáni területek iránt a 18. század folyamán vált egyre intenzívebbé. II. József császár és II. Katalin orosz cárnő nagyszabású közös terveket kovácsolt a török uralom alól felszabadítandó félsziget felosztására. Ennek

során a nyugati Balkánnal együtt Albánia is a Habsburgoknak jutott volna. A tervekből azonban nem lett semmi, a bécsi udvar érdeklődése pedig csak a 19. század második felében, a keleti válság kiéleződése következményeként vált újra fokozottá. Az 1867-es kiegyezést követően létrejött Osztrák–Magyar Monarchia, amely sorozatos háborús vereségek után kiszorult Németországból és Itáliából, expanzív céljainak megvalósítására kizárólag Dél-kelet-Európában, a Balkánon található megfelelő terepet.

A bécsi elképzelésekben ekkor a fontos tengeri kikötő, Szaloniki megszerzése élvezett elsőbbséget. Amikor azonban kiderült, hogy ez a terv meghaladja a birodalom tényleges lehetőségeit, egyre inkább felértékelődött az Adriai-tenger keleti partvidékének fontossága, beleértve mindenekelőtt az albán területeket. Az osztrák–magyar stratégiák ugyanis attól tartottak, hogy ha valamely ellenséges érületű államnak sikerül lezárnia a viszonylag szűk Otrantói-szorost, úgy a Monarchia teljesen kiszorul a világtengerekről. Albánia birtoka ezért számukra csaknem olyan fontosságra tett szert, mint az oroszoknak a Boszporusz és a Dardanellák ellenőrzése. Albánia kedvező fekvése az egyik magyarázata a Monarchia egyre fokozódó érdeklődésének az albániai ügyek iránt. Ebbe nem csupán az adriai kijárat sorsa feletti aggodalom tartozott bele, hanem az a törekvés is, hogy megakadályozza a 20. század kezdete óta legveszélyesebbnek tartott balkáni riválisa, Szerbia kijutását a tengerhez. A Monarchia egész úgynevezett Albánia-politikájának a lényege ennél fogva egy olyan – lehetőség szerint kizárólagos osztrák–magyar befolyás alatt álló – albán állam megteremtése volt, amely az összes, zömében albánok lakta területet magában foglalja. (A szerbellenes védmű szerepére Albániát különösen alkalmassá tette az a körülmény, hogy északi részén katolikus közösség él.) Ez a maximális program azonban sohasem valósult meg, és a dualista birodalom kénytelen volt számos vonatkozásban engedményeket tenni. Ennek lett a következménye, hogy 1912–13-ban jelentős albán közösségek szorultak az új állam határain túlra (pl. Koszovóba).¹

Az Albánia és általában a Balkán iránti politikai érdeklődés mellett létezett egy tőle nyilván nem független tudományos érdeklődés is a Monarchián belül. A sok évszázados török uralom következtében Európa viszonylag keveset tudhatott erről a régióról, és a 19. század közepétől egyre intenzívebb tudományos feltáró munka vette kezdetét. Ebből a munkából természetesen magyarok is kivették a részüket. Strausz Adolf, Thallóczy Lajos vagy Nopcsa Ferenc² munkássága jelentősen hozzájárult az albán történelem, földrajz, kultúra megismeréséhez.

Az első Balkán-háborút követően megszületett független albán állam tehát nem terjedt ki valamennyi albánok által lakott területre. A Monarchia azonban a hamarosan kirobbant első világháborúban újra megkísérelte, hogy eredeti célját megvalósítsa, ám ezúttal is kudarcot vallott. Hiába szállták meg az osztrák–magyar csapatok 1916 elején Albánia kétharmadát, nem tudták megakadályozni, hogy délen az olaszok, délkeleten pedig a franciák megvessék a lábukat. Ráadásul a dualista hatalomnak a szövetséges Bulgáriával is meggyúlt a baja: a bolgárok elérkezettnek látták az időt a középkori Bolgár Birodalom visszaállítására, és maguk is igényt tartottak jelentős albán területekre.

A világháborús megszállás mindazonáltal a magyar–albán kapcsolatok újabb fontos forrását jelentette. Soha ennyi magyar nem járt sem korábban, sem később Albániában, mint ekkor, katonaként vagy éppenséggel ápolóként, mint például Kövesházi Kalmár Elza,

¹ Erről lásd magyarul: Csaplár-Degovics Krisztián: Az albán nemzetévtálas kezdetei, 1873–1913. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2000.

² Báró Nopcsa Ferenc (1877. május 3., Déva – 1933. április 25., Bécs) albanológus, paleontológus, geológus.

a világhírű szobrász és iparművész. A magyarok iránt Albániában megnyilvánuló szimpátia forrása volt, hogy deklaráltan nem hódítóként, hanem felszabadítóként érkeztek – legalábbis sokan gondolták így mindkét oldalon.

A bécsi Albánia-tervet azután a háborús vereség *ad acta* tette. A Monarchia megszűnt létezni, korábbi riválisa, Olaszország ellenfél nélkül maradt a porondon. Mussolini Itáliája a két világháború között fokozatosan befolyása alá vonta, majd 1939-ben megszállta Albániát. Ebben az időben a magyar–albán kapcsolatok legfontosabb eleme talán az volt, hogy a kis balkáni állam uralkodója, I. Zogu magyar feleséget választott magának Apponyi Geraldine személyében.

A második világháborút követően mind hazánk, mind Albánia hamarosan a „béketábor” tagja lett. A kialakuló kommunista diktatúrák közötti együttműködés mindazonáltal lehetővé tette, hogy magyar szakemberek jelentős munkát végezzenek a tengerparti mocsarak lecsapolásában, megszüntetve ezzel a vidék hagyományos átkának, a maláriának a tovább élését. Az ötvenes években a Tito–Sztálin ellentét csúcsán Albánia – csakúgy, mint Rákosi Magyarország – Moszkva mellé állt, és buzgón követte a szovjet irányvonalat. Az évtized végén azonban a tiranai vezetés más utat választott: 1961-ben szakított a Szovjetunióval és szövetségeseivel. Ez a lépés természetesen kihatással volt a magyar–albán viszonyra is, a kapcsolatok azonban teljesen sohasem szakadtak meg. Ennek ékes bizonyítéka, hogy a Malév végig fenntartotta tiranai járatát. Ez a légi összeköttetés évtizedeken keresztül gyakorlatilag az egyetlen köldökzsinór volt, amely az elszigetelődést választó Albániát a világ többi részéhez kapcsolta.

A Tito halála (1980) után a Jugoszlávia széteséséhez vezető, fokozatosan felgyorsuló folyamat sajátos módon szintén kihatott a magyar–albán kapcsolatokra. Egyrészt úgy, hogy a forrongó, túlnyomó részben albánok lakta tartományba, Koszovóba a belgrádi rezsim előszeretettel vezényelt magyar katonákat, akik ily módon a szerb–albán ellentét szenvedő alanyai lettek. Másrészt az albánok sajátos párhuzamot fedeztek fel Koszovó és Erdély történelmi sorsa között: szerintük számunkra ugyanazt jelenti Erdély elvesztése 1918-ban, mint az ő számukra az, hogy Koszovó sem 1913-ban, sem később nem került vissza az albán államhoz. A hasonló sors ennélfogva a közös történelmi múlt egyik fontos bizonyítékát adja. Mindez nyilvánvalóan hozzájárul ahhoz, hogy az albán értelmiség – mind az anyaországban, mind a határokon túl (főleg Koszovóban) – ma is erős szimpátiát mutat a magyarok iránt.

Visszatérve a száz esztendővel ezelőtt történetekre, különösen fontos szerep jutott az albániai megszállásban a már említett Nopcsa Ferenc bárónak, akinek a neve elválaszthatatlanul összefonódott Albániával. Nem csupán honfitársaink közül emelkedett ki e téren, de talán az egész világon kevesen tettek nála többet az albán föld és lakói megismeréséért és megismertetéséért. Izgalmas és korántsem veszélytelen expedíciói általában a tudományos megismerést szolgálták, még ha nem is nélkülözték esetenként a politikai színezetet sem. A kalandokat határozottan kedvelő Nopcsa meglehetősen mélyen belebonyolódott az egykori Osztrák–Magyar Monarchia nagyszabású balkáni ügyeibe, s ennek során szükségképpen konfliktusba került mind a külpolitikai, mind a katonai felső vezetéssel. Utolsó albániai útja már az első világháború idejére esett. Naplója tanúsága szerint³ valamikor 1915. november elején kapta az osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokságtól (az AOK-tól) a felkérést, hogy vegyen részt az albán önkéntesekből álló egységek felállításában, szervezésében és kiképzé-

³ Reisen in den Balkan. Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa. Herausgegeben von Robert Elsie. Dukagjini, Pejë, 2001, 480.

sében. Az albán önkéntesek országuk „felszabadításába” való bevonásának főként politikai jelentősége lett volna. A katonák ugyanis az efféle egységek csekély harcértékével tökéletesen tisztában voltak, és ez az értékelés a hadjárat folyamán be is igazolódott. Reguláris olasz vagy szerb erőkkel szemben a rosszul kiképzett és nehezen fegyelmezhető önkéntesalakulatok általában alig fejtettek ki ellenállást. (A későbbiekben azonban alapvetően megváltozott a helyzet, és az albán egységek jelentősen fölértékelődtek.) Mindenesetre a szervezésük már 1915 novemberében megkezdődött, jóllehet az erre vonatkozó általános direktívákat a térségben hadműveleteket végrehajtó 3. hadsereg parancsnoksága csak jóval később, december végén adta ki.⁴ Ebből kitűnik, hogy – figyelembe véve a térség vallási megosztottságát – élesen elhatárolták egymástól a katolikus, illetve mohamedán jelentkezőkből létrehozandó csoportot, és rögzítették, hogy katolikusokból álló alakulatot kizárólag katolikusok lakta területen szabad alkalmazni, úgyszintén a mohamedánokból verbuváltat pedig csakis mohamedán törzsek körzetében. Három önálló – két mohamedán, egy katolikus állománnyal rendelkező – csoport felállítását rendelték el. Vezetésükre az albán viszonyokat és a nyelvet jól ismerő, tapasztalt embereket szántak. Nopcsát a katolikus csoport vezetésére kérték fel. Naplója szerint⁵ nem szívesen tett eleget a felkérésnek. Korábbi rossz tapasztalatai eleve óvatosságra intették. Végül azonban – engedve a hazafias érzelmeire apelláló rábeszélésnek – engedett, és vállalta a feladatot. Ez alkalommal a vele tárgyaló Novak vezérkari ezredes állítólag ígéretet tett neki arra, hogy az akció szervezéséből a külügy teljesen kimarad. Ám hamarosan kiderült, hogy mindez nem volt igaz, mert Rudnay alkonzul révén a Ballhausplatz mégiscsak részt vett a dologban.

Nopcsa naplójából kitűnik, hogy az önkéntesek szervezése korántsem folyt zavartalanul. A báró tele volt panasszal: a különböző szintű parancsnokságok betartatlan ígéretei miatt lassanként elveszítette az albánok körében mindaddig szilárdan meglévő bizalmat maga iránt. Konkrét példákat említett, amelyek egyáltalán nem vetettek jó fényt az Albániában hadműveleteket végrehajtó osztrák–magyar hadsereg tisztikára és katonáira. Mindazonáltal nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a napló utólagos összeállítás eredménye, amely nyilván magán viseli a csalódott és kiábrándult Nopcsa túlzott szubjektivitásának és elfogult túlzásainak nyomát is. Másfelől a katonák sem voltak elragadtatva Nopcsa albániai tevékenységétől. Egyre sokasodtak a vele szemben támasztott kifogások, és ezek komoly formában meg is fogalmazódtak. Már elhagyta Albániát, amikor szabályos vizsgálatot indítottak ellene. Az ennek során keletkezett hivatalos jelentés szerint a báró „nem rendelkezik a szükséges katonai képességekkel ahhoz, hogy efféle önkénteseket szervezzen és vezessen”, továbbá „[M]agatartása sok esetben azt a látszatot kelti, hogy személyes érdekeket követ, és ezeket az állam érdekeinél magasabbra tartja. Albániából történő eltávolítása ennél fogva nagyon is kívánatos, és javaslat készül, hogy báró Nopcsa főhadnagy befolyása ennek az országnak a viszonyaira a jövőben is kikapcsolassék”. Egy bizonyos Baumgarten nevű százados szerint: „[M]ióta báró Nopcsa főhadnagy a lakosság körében van, az sokkal kevésbé mutatkozik készségesnek, mint korábban. Vágóállatok felhajtásánál – habár az állatokat a helyszínen kifizetik és előírászerűen nyugtázzák, és a lakosság nagy készletekkel rendelkezik – mindenütt ellenállás tapasztalható, és az emberek nem adják elő az állatokat. Azt a benyomást

⁴ Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv, Neue Feldakten, 3. AK Op.No. 8307. 1915. december 22. Direktiven für die Aufstellung und Verwendung der albanischen Freiwilligen.

⁵ Reisen: i. m. 480.

nyertem, hogy Nopcsa főhadnagy felbukkanása a lakosság körében csak kedvezőtlenül hatott, és hogy a nevezett a saját érdekében és a csapatokkal szemben hangulatot kelt.”⁶

Az utólagos vizsgálat már nyilvánvalóan a katonai hatóságok részben önigazoló válaszlépése volt arra, *amiért* és *ahogy* Nopcsa az általa vezetett katolikus albán önkéntesekből álló csoportot 1916. február 12-én feloszlatta. A báró ugyanis megelégedve, hogy emberei még mindig nem kapták meg a sokszorosan megígért ellátmányt, Tirana mohamedán lakosaitól rekviráltatta el katonái hiányzó köpenyeit. Az ennek során bekövetkezett incidenseket pedig Nopcsa rosszakarói nyilvánvalóan kihasználták a báró lejáratására. Vélhetőleg ennek következménye lehetett az a parancs is, amely gyakorlatilag *lefegyverezte* Nopcsa embereit, mivel elrendelte, hogy adják le a náluk lévő lőszert. A báró ezek után teljes joggal értékelhette úgy a helyzetet, hogy a végső cél – részvétel Durazzo (Durrës) ostromában – csoportja számára elérhetetlen. Ezért még ugyanazon a napon feloszlatta alakulatát, és úgy döntött, hogy kérni fogja saját maga számára az engedélyt Albánia elhagyására. Ezt meg is kapta. Akkor talán még ő sem tudhatta, hogy ez lesz a végső búcsúja az albán földtől, ahova soha többé nem tér majd vissza.

Nopcsa kudarcától függetlenül más magyarok jóval eredményesebben munkálkodtak Albániában. Így például Sréter István, a későbbi honvédelmi miniszter, aki 1918 nyarán került az albán hadszíntérre, és ott igen eredményesen harcolt. Tapasztalatait már a világháború után papírra is vetette, és könyve 1924-ben jelent meg.⁷ Mindenesetre a „legsötétebb katonai Afrika” – ahogy Sréternek egyik előljárója az albániai viszonyokat jellemezte – minden ott harcolót kegyetlen próbatétel elé állított. Olyan hadszíntér volt ez, ahol nem annyira az ellenséges golyótól kellett a katonának tartania, mint inkább a természet erejétől és a betegségekétől: mindenekelőtt a maláriától. Európa – Velence vidéke mellett – egyik legfertőzöttebb maláriagóca volt itt: a rettegett kór valószínűleg jóval több áldozatot szedett az egykori Monarchia katonái közül, mint az olasz fegyverek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Csaplár-Degovics Krisztián: *Az albán nemzetévtől kezdetei, 1873–1913*. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2000.

Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv, Neue Feldakten, 3. AK Op. No. 8307. 1915. december 22. Direktiven für die Aufstellung und Verwendung der albanischen Freiwilligen.

Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv, AOK Op. No. 24112.

Reisen in den Balkan. Die Lebenserinnerungen des Franz Baron Nopcsa. Herausgegeben von Robert Elsie. Dukagjini, Pejë, 2001.

Sréter István: *Összeomlás az albán arcvonalon*. Stádium Sajtóvállalat RT., Budapest, 1924.

⁶ Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv, AOK Op. No. 24112.

⁷ Sréter István: *Összeomlás az albán arcvonalon*. Stádium Sajtóvállalat RT., Budapest, 1924.